

• Գ Ր Ա Խ Օ Ս Ա Կ Ա Ն •

1) Mesrob J. Terzian, «Le Patriarcat de Cilicie et les Arméniens catholiques (1740-1812)», Beyrouth, 1955, Imp. Photo-Presse, p. 329.

2) Vartan Tekeyan, «Le Patriarcat Arménien Catholique de Cilicie (1812-1840)», Beyrouth, 1954, Imp. Arm. Catholique, p. 238.

Ահա՛ սերիկ երկու շահեկան ուսումնասիրություններ, երկուքն ալ Զմամուրի պատմական վանքին միաբաններէն շարադրութեան, համալսարանի ակադեմիական տիւր-դոսին իրր աւարտածաւ: Հարիւր տարիներու (1740-1840) իրաւական անցուղարձերու պատմութիւնն է, Կիլիկիոյ Հայ Կաթողիկէ Նուիրապետութեան Աթոռին: Այս մենագրութիւններէն առաջինը՝ համառօտ պատկերը տալէ վերջ Հայաստանեայց Եկեղեցւոյ կաթողիկոսական Աթոռին հիմնարկութեան ու դարերու հոլովոյթին հետ ունեցած զարգացման, կ'անցնի յաջորդ տասնեւչորս դուիներու մէջ ներկայացնելու մեզի ժԸ. դարու հայրութեան կրօնական վիճակին խոով պատկերը, մանաւանդ Օսմանեան Պետութեան սահմաններուն մէջ, ուր իրերու ստիպման տակ՝ Հայաստանեայց Եկեղեցւոյ կաթողիկէ հատուածը կը բռնադատուի անջատ Աթոռ մը հիմնել, չիզելու համար Տիեզերական Եկեղեցիին հետ իր դարաւոր կապերը:

Անշուշտ դրուագ մը մեր եկեղեցական պատմութեան՝ որ չէր խանդավառած նոյնիսկ ժամանակակից հեղինակաւոր գէֆերը, բայց եթէ իրր անխուսափելին: Հեղինակը յետ տալու մանրամասնօրէն Արքահայր Արծիւեան Կաթողիկոսի ընտրութեան ու գործունէութեան պարագաները, բոլորը վաւերաթուղթերու լոյսով ապացուցուած, կը քննէ անոր չորս յաջորդներու գործն ալ, մինչեւ Գրիգոր -

Պետրոս Ե. Քիւրէշեան: Անջատ դուիներու կը ներկայացնէ իրաւական շահեկանութիւն կրող բոլոր հարցերը ու անոնց զարգացումը. հուսկ կը յաւելու նաեւ անոնց յարակից վաւերաթուղթերը:

×

Երկրորդ մենագրութիւնը, Վարդան Վ. Թէքէեանի, քննական պրպտումի նիւթը՝ բաժնէ միայն Գրիգոր-Պետրոս Զ. Կաթողիկոսին կեանքը եւ գործունէութիւնը (1812-1840): Հոս ալ յարգելի հեղինակին հիմնական մտահոգութիւնն է ոչ այնքան տալ նոյն շրջանին պատմութիւնը՝ որքան եկեղեցական գէպերու հոլովոյթին մէջէն դատել ու գտնել կանոնադրութեան սկզբունքներ, որոնք ղեկավարած են գէպերը կամ վէճեր յարուցած:

Յատկապէս կ'ուսումնասիրէ կաթողիկոսական Աթոռին փոխ-յարաբերութիւնները հպատակ եպիսկոպոսներուն հետ (նշանաւոր դաշինքին հարցը), Պոլսոյ Նախագահական Աթոռին հետ (1830էն վերջ), Անտոնեան Միաբանութեան հետ. ծիսական ու Տօնացոյցի հարցեր եւն...: Այս եւ ուրիշ երկրորդական կարգի հարցերու քննութեան ընթացքին՝ հեղինակը կը յայտնէ անկողմնակալ ոգի, ողջամիտ դատում:

Ուսումնասիրութեան վերջ՝ 32 յաւելումներ կը ներկայացնեն շահեկան մասը իր կիրարկած վաւերաթուղթերուն, գրեթէ բոլորը դիւաններէն լոյս հանուած:

Կը խոստովանինք որ դովելի շարժում մըն է այս երկու հեղինակներուն ձեռնարկը, դիտականօրէն լուսաբանել մեր եկեղեցական եւ իրաւաբանական պատմութիւնը՝ դիւաններու լոյսով: Երեւան կու գայ թէ ինչպէս մեր շատ մը վէճերը կախուած են իրաւական տարտամ ըմբռնումներէ, իրաւունքի սահմաններուն ճշգրիտ ծանօթութեան պակասէն: Տարակոյս չկայ թէ այսպիսի մենագրութիւններ թանկագին ծառայութիւն կը մատուցանեն

մասնագէտներու շրջանակին: Անոնք ամէն դնահատանքի արժանի են, մանաւանդ երբ նկատի առնուի թէ հովուական հոգերով ալ զբաղած եկեղեցականներ են, որոնք ոչ սակաւ զոհողութիւններու կ'ենթարկեն իրենք գիրենք՝ ծառայելու համար միաժամանակ դիտական աշխարհի: Անդրադոյն նուաճումներ կը մղւթենք իրենց:

×

«ՅԱԿՈԲ Դ. ԶՈՒՂԱՅԵՑԻ», Մեսրոպ Վ. Թէքէեան, Պէյրութ, 1956, տպ. Ֆոդոյ-Փրէս, էջ 245:

ԺԷ. դարուն էջմիածնի Աթոռին վրայ բազմած են կաթողիկոսներ՝ որոնց չէ պակասած ոչ իրենց նախնեաց շինարար ոգին, ոչ հայ մշակոյթի բարգաւաճման սէրը, ոչ ալ իրենց Աթոռին իրաւունքներուն եւ Քրիստոսի Եկեղեցիին ընդհանրական հանգամանքին խոր գիտակցութիւնը:

Յակոբ Դ. (1655-1680) անտարակոյս ասոնցմէ մէկն էր: Թէեւ իր պատմական դերը ուսումնասիրողներ չեն պակասած, բայց մինչեւ հիմա առանձին մենագրութեան մը նիւթ դարձած չէր: Մեսրոպ Վ. Թէքէեան կը փորձէ լրացնել այս պակասը: Ամփոփ հատորիկի մը մէջ կը համադրէ ան՝ հիմնական տուեալները, Զուղայեցի Յակոբ կաթողիկոսի անձին ու գործունէութեան վերաբերող, թէ՛ ազգային ծանօթ աղբիւրներէ եւ թէ՛ դիւանական վաւերաթուղթերէ, որոնցմէ մաս մը ինք առաջին անգամ ըլլալով լոյս կը հանէ դիւաններու անկիւններէն:

Հեղինակը իր մանաւոր քննութեան աւարկայ ըրած է Յակոբ Դ.ի յայտնաբերած գործունէութիւնը ի նպաստ կաթողիկէ միութեանական շարժումին: Այս՝ թէեւ պատմագէտներու ծանօթ իր մըն էր, սակայն ինք անդրադոյն լուսաբանութիւններ կու տայ, փարատելով այն ստուերը՝ որուն մէջ պարուրել փորձած են ինչ ինչ հեղինակներ պատմական այս եղիւթիւնը: Եղիւթիւն մը, որ հեռի դուռ անձ-

նական համոզում ու անհատական ձեռնարկ մը ըլլալէ, կ'արտայայտէր հայութեան, մանաւանդ եկեղեցական բարձր դասակարգին ոչ արհամարհելի մէկ հատուածին ձգտումը:

Ուստի ներուի մեզի դիտել տալ Գերհեղինակին՝ որ իր հերոսին այդ ձեռնարկին համար մի միայն քաղաքական դիտումներ իրր շարժառիթ նշանակելը, կամ նոյնիսկ իրր գլխաւորը, պատմական անձնութիւն կը նկատենք: Կրնայ ըլլալ որ կաթողիկոսին շուրջը գործողներ, մանաւանդ Մելիքները, այդ տեսակէտը կը չհաղորդէր գլխաւորապէս. բայց Զուղայեցի չափին հայրապետ մը, որուն չափակեցաւ իր Աթոռին պատասխանատուութեանց գիտակցութիւնը, թէ՛ իր Եկեղեցիին եւ թէ՛ իր ազգին հանդէպ պարտականութեանց օգին, կը շարժէր աւելի խորին տեսակէտներէ՝ քան ինչ որ կրնային ըլլալ քաղաքական ակնկալութիւնները: Արդէն մեր հեղինակն ալ չ'անհոգանար վերհանել թէ 1680 Օգոստոս 1ի դաւանութեան աքթը վաղուց ծրագրուած միութեանական ձեռնարկի մը փակումն էր:

Բաց մը՝ որ սակայն քննասէր հեղինակի երկին ստուեր չի բերեր: Կը մղւթենք իրեն յարատեւութիւն՝ պատմական պըրպտումներու այս ուղեգիծին վրայ:

Հ. Կ. Վ. Ա.

ԲԱՍԱՂԻ ԲԱԶԻԼԻԿԱՅԻ ՃԱՐՏԱՐԱՊԵՏՈՒԹԻՒՆԸ: Գրեց՝ Արեքսանդր Սահինեան: - Լաքսկազմ, մեծ ուքածալ, էջք 303, 154 յատակագիծերով եւ նրկարներով: Երեւան, 1955: Գին՝ 17 ուրլի:

Ոչ միայն դասական ճարտարապետութեան, այլ նաեւ ընդհանրապէս մեր հին մշակոյթի պատմութեան համար կարեւոր եւ շահեկան աշխատութիւն մըն է այս գործը:

Նախ ձեռնհասորէն մեզի կը տրուի Քա-
սաղի պատմական եւ մատենագրական ու-
սումնասիրութիւնը, յետոյ 1944-1947ի
ըջանի պեղումներու արդիւնքը, հուսկ
ընդարձակ եւ համեմատական ուսումնա-
սիրութիւններ՝ Հայաստանի քրիստոնէա-
կան կանխադոյն ըջանի կառուցուածքնե-
րու մնացորդներուն մասին, որպէս եւ Տե-
կորի Տաճարը, Երեւոյքի, Դուինի, Եղի-
վարդի Բաճառ, Աշտարակի, Ծիծեռնա-
վանքի, Օձունի մեծ եկեղեցին եւ բազիլի-
կանները, բոլորն ալ նկարագրուած դո-
նէ ինծի համար մեծ մասամբ անտիպ լու-
սանկարներով:

Սահինեան իր աղբիւրներուն շարքին
արդարացիօրէն առիծի բաժին կու տայ
մեր մեծ եւ ողբացեալ ճարտարապետին,
Թորոս Թորամանեանին:

Գործին վերջը կը տրուի ընդարձակ
ոտաներէն ամփոփում մը, որ այս վարկեր
գործը մատչելի կ'ընէ մասամբ ոչ հայա-
գէտ մասնագէտներու, թէեւ ոչ այն չա-
փով որ Քրանսերէնը կամ զերմաներէնը
պիտի ընէր:

Տպագրութիւնը կատարուած է խնամով
եւ նկարները ներկայանալի են: Ուսումնա-
սիրութեան ոճը՝ նոյնիսկ ոչ մասնագէտին
համար՝ նիւթը կը ներկայացնէ շահեկան
եւ ընթերցելի:

Դիտողութեան միակ կէտը, որ ցաւ կը
պատճառէ, սա է թէ Հայկական ՍՍՌ Գի-
տութիւններու Ակադեմիայի այս ընտիր
հրատարակութիւնը խճողուած է ոչ հայ-
կական խժառուր եւ խորթ բառերով, որոնց
ամէնուն հասկնալի հայերէնը ունինք:

Գրքին վերջը յաւելուած դանդաղ ցան-
կերը գործը կ'ընեն մեծապէս դիւրամատ-
չելի ուսումնասիրողին համար:

×

ՀԱՅ ԺՈՂՈՎՈՒՐԴԻ ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ, Ա.
մաս: Հայ Պետական Ուսումնական
հրատարակչութիւն: Դասագիրք: Կիսա-
լաք, նկարագրաւ, ութածալ, էջ 424:
Երեւան, 1956, գին՝ 6 ռ. 70:

Այս մեզի տրուած Հայոց Պատմութեան
դասագիրքը ընտիր է իր խմբագրու-
թեամբ, որուն մասնակցած են Ս. Տ. Ե-
րեմեան, Մ. Ս. Հասարթեան, Բ. Ն. Ա-
ռաքելեան, Գ. Գ. Միքայէլեան, Ա. Ռ.
Յովհաննիսեան, Բ. Բ. Պրոտորովսկի:

Գործին սկիզբը կը զարդարէ դուստոր
մեծ եւ փոքր Արարատի նկար մը:

Գործը կը սկսի Հայկական Լեռնաշխար-
հի նկարագրութեամբ, եւ լուսարանուած
նիւթին վերաբերող ամէն տեսակ նկարնե-
րով՝ կը խօսի Հայոց նախապատմական
ըջանէն մինչեւ մեր թուականին 18րդ
դարու վերջը: Ամփոփ կերպով իւրաքան-
չիւր ըջանի պատմութեան հետ կը տրուի
նաեւ երկրին մշակոյթը, յաճախ ներկա-
յացուած նիւթերու բոլորովին նոր նկար-
ներով:

Անտարակոյս կան դիտելի եւ առարկելի
կէտեր: Էջ 129 վարդան Մամիկոնեանը
Պարսից կողմէ Հայոց Սպարապետ նշա-
նակուած կ'ըսուի: Սակայն երբ Սահակ
Պարթեւ Տիգրան գնաց՝ իր դստեր որդի
վարդան Մամիկոնեանի համար, ոչ թէ
Սպարապետութիւն Հայոց, այլ Տանուտե-
րութիւն Մամիկոնեաններու խնդրեց:
Գրեւոր դիտող կը նշանակուի 396: Վասակ
կը ներկայացուի իրր դաւաճան: Հետոյ
ձաշոցին մանրանկարը (էջ 272ի դիմաց
դուստադեղ) կը նշանակուի իբր Թորոս
Ռուսինի գործ: Լեւոնի Դաւաւտանի նը-
կարը (Ս. Ղազարու մատենագրարան) կը
նշանակուի իբր Պիծակի գործ: Ժ. Գա-
րու հայ ազատագրական շարժման պատ-
մութեան վրայ նոր բան մը չի աւելցներ՝
Սալմաստեցիի եւ Սեբաստացի-Արզաւր դը-
պիւրի գործունեութենէն տարբեր: Մեխլու-
վարդապետին շարժումը Սոցիալիստական
շարժում կը նկատուի: Բարայէլ Օրիի Է-
ֆեաքը՝ էջմիածնայ 1677ի անգոյ ժողո-
վով՝ երբ Յակոբ Զուղայեցին էջմիածին
չէր կրնար ըլլալ, Զուղայեցիի հետ գոյու-
թիւն չունեցող պատուիրակութեամբ,
Անգեղակոթ տեղի չունեցած ժողովով...
Եւն. Եւն., բոլորն ալ եղածին պէս ինչ՝

պէս որ Լեւոնի երեւակայութիւնը տուն տը-
ւած է... առնուած են այս դասագրքին
մէջ իբր ճշմարտութիւն եւ բան մըն ալ
աւելի աւելցուած:

Մասնաւորաբար մեծ արժէք ունին հայ-
կական դանդաղ ձեռնարկուած հնութեանց
նկարները, որոնք անտարակոյս խոշոր
աղբիւրներ կրնան թողուլ նորահաս
հայ փոքրիկներուն մտքին վրայ: Վերջա-
պէս շօշափելի իրերու այս նկարներով՝
անոնք կրնան իրականացած տեսնել հնա-
դարեան հայ ժողովուրդը, իրենց նախ-
նիւթը: Եթէ այս դասագրքը իրենց ձեռքը
ունենան, այլեւս հոգ չէ որ միջազգային
լեզուներով գրուած դասագրքերու մէջ
հայերը քիչ յիշուած կամ նոյնիսկ անու-
նով յիշուած չըլլան: Կամ թէ օտար թան-
գարաններու մէջ հին Ասորական, Բաբել-
լական, Պարսկական, Հիթիթ եւ այլն հը-
նութեանց շարքին հայկականները գետեղ-
ուած չըլլան: Դասագրքը իր այս նկար-
ներով կրնայ ցուցնել որ հայերը իբր բար-
ձրորակ ժողովուրդ մը հերոսական պատ-
մութեամբ, շահեկան մշակոյթով, հետա-
քըքրական դէպքերով եւ իրերով մեծ ան-
ցեալ մը ունեցած են:

Մեր փոքրիկներուն չափ՝ մեր մեծերէն
ստուարադոյն մաս մըն ալ կարիք ունի
այս դասագրքին:

×

ԱԿՆԱՐԿՆԵՐ ՀԱՅ ՊԱՐԹԵՐԱԿԱՆ ՄԱ-
ՄՈՒԼԻ ՊԱՏՄՈՒԹԵԱՆ: Գրեց՝ Ա. Բ.
Կարինեան: Լաքակալմ, ութածալ, էջ
498 եւ նկարներ: Երեւան, 1956: Գին՝
18 ռուբլի:

Երեւանի համար մաքուր տպագրու-
թեամբ՝ շահեկան հատոր մըն է ասիկա,
որուն կ'արժէ ծանօթանալ:

Կարինեան նախաբանէ վերջ՝ զատ զը-
լուիններով կու տայ նախ նիւթը եւ աղ-
բիւրները բաւական ընդարձակ, թէեւ
կարելի է չընդունել իր դիտողութիւնը
այդ կարեւոր նկատուած աղբիւրներուն
մասին:

Յաջորդ գլուխը շատ աւելի ընդարձակ
իր նիւթին համար, խորագիր ունի Գաղու-
թահայ օջախները 17-18րդ դարերում:
Դարձեալ շատ կէտեր պարզեցնել են, տե-
սութիւններ որոնք կրնանք թոյլատրել՝
նկատի առնելով անոնց տուն տուող միա-
կողմանի դադախարաբանութիւնը, որով
աւելորդ կը նկատեմ հոս երկարել: Ըստ
իս գործին տկարագոյն մասն է այս եւ
կարելի էր հրատարակութեան դուրս թո-
ղուլ՝ առանց վնասելու գործին ամբող-
ջութեան եւ այդպէսով նոյնիսկ մնացեալ
աշխատութիւնը աւելի արժէքաւոր ընել:

Գործին կարեւորագոյն մասը պէտք է
նկատել Հայ մամուլի եւ հրատարակախօ-
սութեան սկզբնաւորողները եւ հետզհետէ
Հնդկահայ պարբերական մամուլը առան-
ձին առանձին մասերով Ազգարարի, Շտե-
մարանի, Ազգասէրի, Ազգասէր Արարա-
տեանի, Ուսումնասէրի եւ Եղբայրասէրի
մասին: Արդարեւ նորութիւն մը չկայ հոն,
սակայն ցարդ մեր մատենագրութեան մէջ
չէ տրուած այս հրատարակեալ հին պար-
բերականներուն մասին նման բովանդա-
կալից ծանօթութիւն: Կարինեան երբ իր
նիւթին հետ ուղղակի շփում ունի՝ ընդ-
հանրապէս յաջող է եւ ներկայանալ իր
վերլուծումներուն եւ ուսումնասիրութեան
մէջ: Սակայն երբ միջնորդ աղբիւրներու
կը դիմէ՝ իր տեղեկութիւնները յաճախ
զուրկ են իրականութեան համապատաս-
խանելէ եւ մատահելի ըլլալէ: Օրինակ,
Նոր Զուղայի որմանկարչութեան, Եւրո-
պական աղբիւրութեամբ Աստուածաշունչ-
ներու հայ մանրանկարչութեան, եւ կամ
Ռականի Աստուածաշունչին փորագրեալ
նկարչութեան մասին: Պարզելու համար
իմ դիտողութիւնս՝ նկատի առնենք միայն
յիշուածներէն վերջինը:

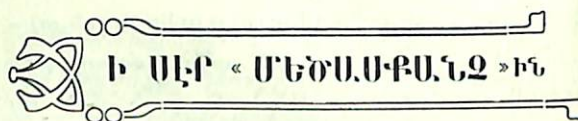
Կարինեան իբր ծանօթագրութիւն, էջ
158ին իբր յաւելուած կը գրէ բոլորովին
անընդունելի եւ իրականին հակառակ տե-
սակէտ մը, ըստ որուն իբր թէ Ռական իր
ծանօթ Աստուածաշունչը նկարագրուելու
համար օգտագործած է Ամսդերտամ հրա-

տարակուսած 1629ի, 1643ի, 1650ի, 1674ի Աստուածաշունչները, եւ կամ թէ ընտրած է մասնաւորաբար Ալպրէխդ Դիւրերի բառեղծագործութիւնները, որոնց վրայ իբր թէ նկատելի ազդեցութիւն են բողեղ գիւղացիական մեծ շարժումները. եւ կ'աւելցնէ Ոսկանը, կասկածից դուրս է, վերաբարձրութեամբ համար դիտաւորութեամբ է ընտրել Դիւրերի «Ապոկալիպսի» նկարներից համեմարեղ «Չորս ձիւորներ» գրավիւրը, եւն. եւն. (էջ 461-462):

Դժբախտաբար ասիկա իրականութեան բնաւ չի համապատասխաներ: Ոսկան Վրդ. պարզապէս իր գործին համար դրած է Հոլանտերէն Աստուածաշունչի (Biblia Sacra) մէջ 1657ին Անդւլերս (Անվերս) հրատարակուած (T'Antwerpen by Ian Van Moerentorf EN NV Herbruckt by Pieter Iacopsz) բոլոր նկարները, եւ եղածին պէս, իրենց լատիններէն ալբուքների ծանօթագրական տառերով, հրատարակել է իր Ամսդերտամ հրատարակած հայերէն Աստուածաշունչին մէջ: Այդ նկարները յղացուած Ալպրէխդ Դիւրերէ կամ ուրիշ հին համբաւեալ նկարողների՝ վերստին եւ իրենց բնատիպներուն արուեստէն շատ ու շատ նուազ արուեստով փայտափորագրւողներ են ժէ. դարու Բրիտոլդական արժէքով արուեստագէտ փայտափորագրէ մը, 1657ին, Հոլանտերէն Աստուածաշունչին համար: Ոսկան հաւանաբար արդէն գործածուած այս Աստուածաշունչական նկարները Հոլանտական տպարանէն ձրցել է շատ աժան ձեռք բերել եւ գործածել առանց կարիքների ըրած անհիմն վերանայումներուն: Նպատակ ունենալով աւելի երկար այս մասին այս էջերուն մէջ գրելու, ինչ որ խոստացել էի կատարել 1938ին իսկ, հոս աւելորդ կը նկատեմ աւելի ծանրանալ:

3. ՔԻՒՐՏԵԱՆ

11

ՏԻՏՂՈՒՍ ԹԵՆ ՎԵՐՆԱԳԻՐ

Մ. Մ. դարձեալ կը բողոքէ ՅՈՒՍԱԲԵՐԻ մէջ եւ կ'ուզէ, վը պահանջէ, կը պնդէ որ անպատճառ խորագիր կամ վերնագիր գործածենք՝ փոխանակ տիտղոսի. միաժամանակ շատ ծիծաղելի կը դառնէ մեր մտածելակերպը եւ պատճառաբանութիւնը ի պաշտպանութիւն տիտղոսի՝ վերնագիր իմաստով (4. Ա. 57, էջ 2):

Երկար բարակ, մանուածապատ բացատրութիւններով, մեղադրի մէջ անվերջ լսելիքներով, նիւթէ գուրս չեղումներով, բացիւփիկ խաղացող անհամար չակերտներով, խճճող ածականներով եւ նոյնիսկ նախատական բառերով անարդէ վիճիչ յարգելի Պարոնը. «գեոարուսիկ վարդապետ եւ նորաւարժ» կը կոչէ մեզ. «ծանաղաժողութիւն եւ յամառութիւն» կը վերադրէ մեզի: Ու այս բոլորին վրայ՝ զարմանքով կը յաւելու. «Գեր. վարդապետը թերեւս չի գիտեր որ Մ. Մ. իսկական անուն-մականուն մը չէ, այլ կեղծանուն մըն է միայն» (8. Ա. 57, էջ 2):

Սակայն ասոնց պատասխանը չի հաշտուելի Մեծաքանչին պաշտպանութեան հետ: Ուստի անցնինք բուն նիւթին:

Մ. Մ. չ'ուզեր որ իր լեզուական դիտողութիւններու սիւնակին վերնագիրը տիտղոս անուանենք: Շա՛տ լաւ. այսուհետեւ կը կոչենք խորագիր կամ վերնագիր: Սակայն Մ. Մ. հարցը սկզբունքային դարձուց, սահմանափակելով տիտղոս բառին իմաստը: Ահա ասոր վրայ է որ մենք դարձեալ կը պնդենք, ցոյց տալով որ տիտղոս կը նշանակէ նաեւ վերնագիր, եւ այդ իմաստով կրնայ գործածուիլ:

1. — Մ. Մ. կը պատճառաբանէ. «Ըստ Նոր Հայկազեան եւ Փէշտիմալճեան բա-

ռարաններուն, տիտղոս՝ կը նշանակէ մակարութիւն, վերնագիր, արձանագիր, վերտառութիւն, մականուն: Հիմա ուրեմն կրնամ հարցնել Հ. Ներսէսի. Հ. Ներսէս, ձեր տիտղոսը (մականունը) ի՞նչ է: Եւ եթէ Հ. Ներսէս գիտէր տայ ինծի թէ սխալ է տիտղոսը մականուն իմաստով գործածել, ես իրաւունք կ'ունենամ պատասխանելու իրեն. Բայց, սիրելի Հ. Ներսէս, Հայկազեան, Փէշտիմալճեան, Աճառեան, Մալխասեան բառարանները կը վկայեն թէ տիտղոս կը նշանակէ նաեւ մականուն: Նոյն ձեւով եւ նոյն տրամաբանութեամբ հայ լեզուի ուսուցիչները եւս կրնան հարցնել իրենց աշակերտներուն. Տիտղոսը ի՞նչ է, փոխանակ հարցնելու. Մականունը ի՞նչ է»:

Կը պատասխանենք՝ լսելով նախ, որ Մալխասեան բառարանը չի վկայել թէ տիտղոս բառը կը նշանակէ նաեւ մականուն, այլ՝ մականորութիւն (վերնագիր):

Իսկ իր ըսածներէն կը հետեւի միայն որ տիտղոս բառը ներկայիս չէ կարելի մականուն բառին տեղ եւ անոր իմաստով գործածել: Շա՛տ լաւ: Եւ այս մասին առարկող ալ չկար արդէն: Բայց ասկէ կարելի՞ է հետեւցնել որ տիտղոս բառը ներկայիս չի նշանակեր նաեւ վերնագիր: Կ'ըսենք նաեւ. ու կրկին կ'ընդգծենք այս ՆԱՆԻՐ:

Քիչ վերջ պիտի տանք ցայտուն օրինակներ:

2. — Մ. Մ. կը շարունակէ. «Եթէ ներքին ըլլայ մերձիմաստ կամ հոմանիշ բառերը իրարու տեղ գործածել, այդ պարագային մեր լեզուն կը դառնայ քաոս, ինչպէս որ էր աշխարհը արարչագործութեան նախօրէին: Նոյնպէս այդ պարագային պիտի կրնանք ըսել, միշտ հետեւելով Հ. Ներսէսի չքնաղ տրամաբանութեան. մարդոց վոնիմակ, աղջիկներու երամ, տղոց վտառ, փիղերու պարս, մեղուներու հոտ եւն.: Զէ՞ որ այս բառերը բոլորն ալ խումբ կը նշանակեն»:

Ի՞նչ չքնաղ խեղաթիւրում եւ տարօրինակ չեղում: Մ. Մ. կը համարի որ բառարանին մէջ տիտղոս բառին դիմաց դրուած բոլոր նշանակութիւնները իրարու հոմանիշ կը նկատենք մենք: Եթէ այդպէս է՝ չարաչար կը սխալի եւ իր պատճառաբանութիւնն ալ ուղղուած է մտացածին հակառակորդի մը դէմ, Տոն Քիչոթեան գոյներով ներկայացուած:

Երբ կ'ըսենք թէ տիտղոս կը նշանակէ պատուանուն, ինչպէս նաեւ վերնագիր, ասկէ երբեք չենք եզրակացներ թէ վերնագիր եւ պատուանուն հոմանիշ են եւ կարելի է իրարու տեղ գործածել: Ինչպէս սան կը նշանակէ կաթալ. կը նշանակէ նաեւ աշակերտ. եւ սակայն այս երկու բառերը (կաթալ եւ աշակերտ) իրարու հոմանիշ չեն:

Ուրեմն որո՞ւ դէմ է Մ. Մ. ի այդ կատակերգութիւնը եւ ի՞նչ է ատոր նպատակը:

Իսկ եզրակացութիւնը... Թող ընթերցողը կատարէ:

Ի վերայ այս ամենայնի Մ. Մ. զարմանքով կարդալէ վերջ մեր նախորդ գրութեան սա բացատրութիւնը՝ «Փափաքելի է որ Մ. Մ. փակագրի բանալի առաջ խորապէս ուսումնասիրէ հարցը», վրան կ'աւելցնէ. «Ուրեմն, վարդապետը կը կարծէ թէ մենք հարցը չենք ուսումնասիրել, այլ օգին մէջ քարեր կը նետենք միայն» (8. Ա. 57, էջ 2):

Դարձեալ կը կարծենք նոյնը:

3. — Փակելու համար այս հարցը, դժբախտ օրինակներով ալ ցոյց տանք՝ թէ տիտղոս բառը կը գործածուի նաեւ վերնագիր կամ խորագիր իմաստով. վկայութիւնները կը քաղենք մեր լաւագոյն հեղինակներէն:

Արշակ Զօպանեան կը գրէ.

«Ու կարդացէք այն սքանչելի էջը՝ որ Գրութիւն տիտղոսը կը կրէ». կը խօսի Սիամանթոյի մասին (Դէմքեր, Բ. 1929, Փարիզ, էջ 130):